

Önskat eller oönskat? Trädgårdens växter mellan natur och kultur

Katarina Saltzman, Carina Sjöholm & Allan Gunnarsson

Jag försökte med jordgubbar, potatis, rädisor, lavendel, rosor, gräslök, dill, persilja, clematis, ja allt möjligt, men rötter och ogräs blev mer och mer livskraftigt. /---/ Rötterna blev tjockare för varje år och ogräset sprutar fram. Jag försöker och försöker... gläds åt grannarnas välskötta trädgårdar och vackra blommor, men så fint blir det aldrig här. Naturen tar överhanden (LUF M 26231).

I trädgården är människan ofrånkomligen i samspel med andra, icke-mänskliga aktörer – inte minst med växter av olika slag. En trädgårdsinnehavare blir ofta inblandad i, och påverkar, andra varelsers växande, liv och död genom enkla handlingar som att klippa och rensa. Det inledande citatet speglar ett vardagligt drama där trädgårdsinnehavaren och ett antal olika växter kämpar med och mot varandra.¹

I nutida västerländska samhällen är den urbana villaträdgården en viktig plats för människors handgripliga och vardagliga möten med naturens processer. I villaträdgården kan man iaktta säsongernas växlingar och bekanta sig med andra organismers tillväxt, kamp för tillvaron, mognad och nedbrytning. Vi kommer här att diskutera människors vardagliga interaktioner med ”naturen” i sina egna trädgårdar, med särskilt fokus på växter. I de flesta trädgårdar, oavsett om det är en tomt med bara någon enstaka buske och en gräsmatta eller en arbetad trädgård med blomsterrabatter, häckar och trädgårdsland är växter en väsentlig beståndsdel. I vissa situationer kan växter betraktas som värdefulla objekt för vård och omsorg, i andra situationer som in-

kräktare som måste kontrolleras eller till och med bekämpas. I det följande kommer vi särskilt att fokusera människors relationer till växtlighet som på olika sätt är i rörelse, hur växter rör sig inom och mellan trädgårdar, och hur de kan vara önskade eller oönskade. Med exempel från våra informanter vill vi belysa den flytande gränsen mellan önskat och oönskat i trädgården, inklusive vad som händer när växter som en gång planterats blir för många eller för stora. Några av våra exempel berör också önskade och oönskade djur i trädgården.

Artikeln bygger främst på material som samlats in i det tvärvetenskapliga forskningsprojektet *Arbete och redskap i villaträdgården – mellan dröm och förverkligande*, där vi undersöker de komplexa sambanden mellan människor, växter och andra aktörer i samtida, privata trädgårdar i Sverige.² I forskningsprojektet har vi analyserat hur människor i sin vardagliga boendemiljö interagerar med sin närmaste fysiska omgivning. Människors vardagliga relationer till trädgårdens natur väcker många frågor: Uppfattas trädgården som en del av naturen, eller naturen som en del av trädgården? Är naturen alltid välkommen in i trädgården eller behöver den först tuktas? Svaren på sådana frågor varierar över tid, rum och social miljö. Med utgångspunkt i en diskussion om växter i rörelse, kommer vi här att ge exempel på gränser och gränsöverskridanden mellan natur och kultur, men också mellan bevarande och förändring, så som de kommer till uttryck i trädgården.

Bakgrund

I Sverige kan villaboende idag betraktas som norm för en stor del av befolkningen. Mer än hälften av befolkningen bor i villor och småhus (SCB 2008) och för många av dessa är trädgården en viktig del av hemmet (Björkman 2012). Att bo i villa var ursprungligen ett borgerligt privilegium. Som boendemiljö för gemene man har kombinationen villa och trädgård i Sverige en drygt hundraårig historia om man i villabegreppet även inkluderar småhus och egnahem (Wilke 2006). Odling av frukt och grönsaker för hushållets behov var viktiga inslag i det tidiga 1900-talets villaträdgårdar, men odlingsambitionerna kom under efterkrigstiden successivt att ersättas med en syn på trädgården som en plats för avkoppling (Flinck 1994).

Att den privata trädgården är en arena väl värd att utforska visar forskning från Storbritannien (t.ex. Bhatti et al. 2009, 2014, Hitchings 2003, 2006) och Australien (Head & Muir 2006, 2007), liksom etnologen Helle Ravns studier av danska ”parcelhushaver” (2000, 2011). I Sverige har forskningen om villaträdgården, dess kulturhistoria och dess betydelse i människors vardag hittills varit förvånansvärt begränsad, såväl inom trädgårds- och landskapsforskning, forskning om hus och hem som inom kulturarvsforskningen. Landskapsarkitekten Åsa Wilkes bok *Villaträdgårdens historia* (2006) ger en historisk översikt, medan etnologen Eva Londos (1996, 1998, 2004) studerat villaträdgårdar med särskilt fokus på trädgårds-konst. Svensk trädgårdshistorisk forskning (se Flinck 1997, Landgren 1998) har betydligt oftare studerat privata och offentliga parkmiljöer och större trädgårdsanläggningar än vanliga villaträdgårdar (t.ex. Bucht 1997, Nolin 1999, Ahrlund 2005, Klintborg Ahlklo 2012).

Kanske är villaträdgårdens vanlighet en bidragande orsak till att den förblivit relativt outforskad? Kulturvetenskaplig forskning har närmat sig hemmets kulturella processer och

beståndsdelar på nya sätt, men har bara i begränsad omfattning berört trädgården (t.ex. Pink 2003, Winther 2006, Shove et al. 2007, Miller 2001). Också bland svenska etnologer har intresset för hemmet förnyats under 2000-talet, men här har sällan trädgården behandlats som en del av hemmiljön. Flera etnologiska studier har däremot behandlat koloniområden (Ek 1990, Klein 1990, 2003, Bergquist 1996). Vid Sveriges Lantbruksuniversitet bedrivs forskning om till exempel växtanvändning, växtförädling och växtskydd samt om de gröna rummens betydelse för hälsa och välbefinnande (t.ex. Grahn & Ottosson 2010, Tenngart Ivarsson 2011, Pálsdóttir 2014), men även för detta projekt mer relevanta studier om bruk av trädgård i vid bemärkelse (t.ex. Åkerblom 2005, Larsson 2009, Jakobsson 2009). De föreställningar i form av drömmar, minnen och myter som vävs kring företeelsen trädgård, har lyfts fram och problematiserats av Allan Gunnarsson 1992 och 2004. Kultur- och samhällsvetenskapliga perspektiv på växtlighet av olika slag har presenterats exempelvis i studier av fröinsamling (Phillips 2013), vetets geografi (Head et al. 2012) och hanteringen av invasiva arter (Qvenild 2013, Atchison & Head 2013). Vetenskapligt betydelsefull trädgårdslitteratur har i flera fall författats utanför akademien (t.ex. Pollan 2000, Möller 1992, Flinck 1994, 2013, Wilke 2006).

Samtidigt som den privata trädgården ofta tagits för given och sällan problematiserats, har under de senaste decennierna nya trädgårdsrelaterade rörelser tagit form, och även blivit föremål för forskning. Som exempel kan nämnas guerilla gardening, där det offentliga rummet tas i anspråk för politiskt motiverad odling och stadsodlingsprojekt där kommuninvånarens odlingsintresse får mera organiserade och planerade uttryck i stadsmiljön (McKay 2011, Delshammar et al. 2013, Adams et al. 2015, Stahre 2014). Möjligen har detta bidragit till ett förnyat vetenskapligt intresse för relationen mellan kultur

och trädgård, såväl i Sverige som i andra delar av världen (Richardson & Kingsbury 2005, Ambjörnsson 2015). Den växande floran av trädgårdsrelaterad media som trädgårdsböcker, tidskrifter, tv-program och webbsidor speglar den betydelse som många idag tillmäter trädgården och denna kommodifiering av såväl trädgård som trädgårdsdrömmar visar att trädgård också är en marknad av stor ekonomisk betydelse.

Metod och material

I vårt forskningsprojekt har vi riktat intresset särskilt mot sådant som människor gör utan att göra så mycket väsen av det. Det kan vara den dagliga rundan i trädgården som många trädgårdsinnehavare gör under hela säsongen för att titta till det som växer, nypa bort vissna blommor, rensa lite ogräs eller plocka sniglar när man ändå går förbi. Vardagssysslorna kan handla om att klippa gräs, beskära träd och binda upp växter, men också om att sitta i trädgården och äta, sola eller läsa. Utflykter till plantskolan för inköp av fröer, lökar och sommarblommor, men också turer till återvinningscentralen med ris, grenar och löv är

exempel på sysslor som förknippas med årstidernas växlingar.

Projektets metodologiska och teoretiska utgångspunkt är den etnologiska kulturanalysen, där tolkning av hur människor förstår och konstruerar sin vardagsverklighet är av central betydelse. Genom att närstudera till synes triviala vardagsgöromål hoppas vi kunna bidra till kunskap om frågor som är centrala i människors liv (jfr Ehn & Löfgren 2001, 2012, Shove et al. 2009). Genom att undersöka vad människor gör i och säger om sina villaträdgårdar kan man, menar vi, nå värdefull kunskap om hur natur och kultur betraktas och konstrueras i ett för vårt samhälle betydelsefullt sammanhang. För att ha tillgång till ett brett material har vi kombinerat flera kvalitativa metoder. Materialinsamlingen har omfattat etnologiska frågelistor samt fältarbete med intervjuer och videoinspelade trädgårdsbesök i två villaområden i två städer i södra Sverige.

Frågelistan som metod, med sin långa tradition inom den etnologiska forskningen (Nilsson et al. 2003, Hagström & Marander-Eklund 2009), uppmuntrar meddelarna att be-

Är prästkragar som sprider sig ett ogräs eller ett välkommet tillskott? Svaret kan variera från en trädgårdsinnehavare till en annan.³

rätta fritt och med egna ord, vilket har varit en stor tillgång. Svaren har sett mycket olika ut; längden på svaren varierar mellan en och flera tiotals sidor, och även bilder och skisser ingår. Syftet har varit att få tillgång till enskilda människors berättelser och reflektioner kring vardagliga erfarenheter (jfr Sheridan et al. 2000, Bhatti et al. 2014) och vi kan konstatera att det är ett rikt material med utförliga berättelser om enskilda människors relationer till trädgårdar och trädgårdsskötsel. Artikeln bygger på svar på två olika frågelistor, en med rubriken *Naturen för mig*, som ingick i ett nationellt dokumentationsprojekt om vardagliga relationer till naturen (Midholm & Saltzman 2014), och en med rubriken *Trädgården*, utformad inom vårt projekt. I den senare ställde vi frågor kring upplevelser av trädgård i största allmänhet eftersom inte alla meddelare har egen trädgård. Totalt har dessa båda listor genererat mer än 400 svar. Frågelistorna skickades ut tidigt i projektet innan vi hade finansiering. Det stora och innehållsrika materialet kom att få stor betydelse för hur vi la upp fältarbetet. Vissa av frågelistornas teman, som berördes på ett intressant sätt i svaren, har kommit att bli styrande i projektet. Ett av dem är just hur det talas om natur och kultur kopplat till trädgård.

Vi har genomfört etnografiska fältarbeten i två villaområden, och valde bostadsområden där trädgårdarna från början haft en enhetlig karaktär för att kunna se exempel på hur olika sätt att använda tomtytan har utvecklats över tid. Våra fallstudieområden är ett egnahemsområde från 1930-talet med drygt 200 fastigheter, och ett villaområde från 1960- och 70-talen, som inledningsvis planerades för 700 bostäder men som senare har expanderat betydligt. I båda fallen planerades och anlades från början rader eller grupper av så gott som identiska hus på tomter av samma storlek och karaktär, men under årens lopp har tillbyggnader och andra förändringar gett områdena en mer brokig karaktär (Wilke 2006, jfr Jonsson 1985).

Under fältarbetet har vi genomfört etnografiska observationer (Fangen 2005), spontana samtal och inbokade semistrukturerade samtalsintervjuer (Ryen 2004) samt walk-along-intervjuer där vi har videofilmade (Kusenbach 2003, Pink 2007). Vi har även gjort detaljerade uppmättningsritningar av ett urval av trädgårdarna. I urvalet av informanter har vi tagit hänsyn till aspekter som genus, ålder och sociokulturell livssituation, i syfte att eftersträva bredd och mångfald. Sammanlagt har vi genomfört ett fyrtiotal djupintervjuer som motsvarar ungefär 60 timmars ljudinspelning, som senare transkriberats, samt ungefär 25 timmar videofilm. Videofilmningen har gett en möjlighet att fånga en del av de många små och stora rörelser som försiggår i trädgårdarna. Medan informanterna förflyttar sig och berättar visar många av dem också med kroppen vad som händer och vad som har förändrats i trädgården, till exempel hur plantor och funktioner har förflyttats eller brett ut sig. Vi har även fotograferat, och dessutom i flera fall fått ta del av våra informanters egen dokumentation i form av fotografier, skisser, trädgårdsdagböcker etcetera.

Trädgårdsväxter med historia

Att bli med trädgård kan betyda att anlägga en ny trädgård, men det kan också handla om att ta över och förvalta något som redan finns. Att bevara en äldre trädgård, liksom att totalt förändra en nyinförskaffad, kan för många vara en del av ett livsstilsprojekt, där trädgården blir ett uttryck för vem jag är. Hur växter, föremål och miljöer från förr förvaltas, dels i relation till nya inslag och trender, dels i relation till trädgårdens inneboende föränderlighet är ett återkommande tema i materialet. Det försiggår en mängd rörelser i rummet och över gränser som handlar om hur plantor, föremål och trädgårdsidéer flyttas från trädgård till trädgård eller från plats till plats i trädgården. Om en växt som följt henne genom livet berättar en äldre kvinna, nu bosatt på ett äldreboende, där hon har tillgång till en uteplats:

Växtlighet under kontroll. Perenner, jordgubbar och plommonträd omgivna av bar jord i en egnahemsträdgård från 1930-talet.

När vi flyttade till Silvergatan [1945] kom morbror Axel med en rabarberrot från sin koloniträdgård. När jag flyttade till Partille [1959], fick jag en rot av rabarbern av Mor. När jag flyttade till Gotland [1977], tog jag med mig rabarberrötterna till min nya trädgård. Det är det som blivit en 10 m lång häck, och som jag nu [2011] har en liten rot av i en kruka! (DAG F 1316).

Många odlare berättar om speciella växter som har sin historia på en annan plats, exempelvis hos äldre släktingar eller på en plats man besökt under en resa. I berättelserna blir växterna bärare av historier och tillskrivs sär-

skilda betydelser, inte sällan relaterade till person- och familjehistoria. En mycket trädgårdsintresserad informant berättar om några olika växter i trädgården, som har sitt ursprung i andras trädgårdar. Hon är uppvuxen och bosatt i Skåne och berättar om vad som hände när hennes föräldrar sålde den koloniträdgård där hon tillbringat alla sin barndoms somrar. Hennes morbror i Västergötland, den ende i släkten som hade trädgård, fick överta en del av perennerna från föräldrarnas koloni. När hon själv som nygift mamma blev med trädgård kom föräldrarna ditresande med

perenner som hade sitt ursprung i koloniträdgården. Hon beskriver noggrant hur föräldrarna reste till morbrodern och hur de sedan efter ett flertal byten med buss och tåg tog sig till hennes nya hem i Skåne med bland annat en iris: ”Sen bodde vi väl där i tio år, och det sista jag gjorde när vi flyttade, jag hade fyllt bilen. /---/ ’O jag måste ha fars iris med mig!’” När vi går runt i hennes nuvarande, betydligt mindre, trädgård så visar hon just denna iris: ”Den kommer här lite varstans, den ska ju delas på hösten /---/ och den har jag spritt ut överallt.” Numera delar hon villigt med sig av det hon kallar för ”fars iris” (Intervju 6).

Att förvalta en äldre trädgård eller särskilda växter som flyttats från exempelvis äldre släktingars trädgårdar kan bli en mycket konkret koppling till historien och en manifestation av identitet, kulturarv och hemhörighet. Berättelser om trädgårdens ursprung, tillblivelse och förändring är ofta stående inslag när människor berättar om eller visar sina trädgårdar, som i exemplet med ”fars iris”. Inte sällan ingår särskilda växter som en del i en sådan berättelse om hur en trädgård skapats och förändrats (jfr Flinck 2010). För vissa förefaller det ha ett värde i sig att växter eller föremål kan kategoriseras som ”gamla” eller ”gammeldags”, oavsett om man har någon personlig koppling till dem eller ej. Bevarandet av en gammal trädgård kan också handla om att medvetet förvalta ett grönt kulturarv, vilket ibland framhålls som en skyldighet gentemot kommande generationer (Andréasson 2007, Flinck 2013). Sedan några år tillbaka kan man på marknaden hitta plantor med varumärket ”Grönt kulturarv”. Dessa är gamla sorter av perenner som insamlats inom Programmet för odlad mångfald (POM) vid Sveriges lantbruksuniversitet, och efter försöksodling bedömts värda att bevara, föröka och sprida på marknaden. Sålunda kan man idag finna höstfloxen Ingeborg från Nybro och strandbinkan Fru Frida Lindström i garden centers runt om i Sverige (www.slu.se/pom). Person- och platsanknytning har i varumärket

”Grönt kulturarv” även blivit ett kommersiellt värde. En grundläggande tanke inom POM är att kulturväxter med historia, såväl prydnads- som nyttoväxter, samlas in tillsammans med människors historier och minnen av hur och var dessa har odlats. Sorter som bedöms som odlingsvärda ska sedan göras tillgängliga för marknaden för att på så vis föras från den privata sfären till den kollektiva (Oskarsson 2008, Börjesson 2010, Nygårds & Leino 2013).

En del av våra informanter berättar att de gärna tar tillfället att ta hand om växter från andras trädgårdar, i synnerhet om det handlar om att ”rädda” växter som annars riskerar att gå förlorade.

Något år efter inflyttning hämtade jag några växter i en gammal trädgård, som skulle röjas för hyreshus. Här lyckades jag rädda en pion och en flox till eftervärlden. Pionen visade sig vara Duchesse de Nemours. Den är min favorit, doftar underbart. Floxen har en färgställning som jag inte sett någon annanstans (rosa med vitt öga). Intresset för flox och pioner vaknade genom dessa fynd (DAG F 1333).

Även om man inte ser det som sin huvuduppgift att förvalta och föra vidare de spår som tidigare generationer satt i trädgården är många som tar över en trädgård av olika skäl angelägna om att ta tillvara åtminstone en del av de växter som finns i den. Vad som bevaras eller inte kan vara resultatet av en mer eller mindre medveten process. Några av våra informanter kan ganska exakt tala om vilka växter som en gång fanns och vilka man valt att behålla.

Dem vi köpte huset av var inga trädgårdsmäniskor men deras släktingar som byggt huset hade planterat en del i typisk femtiotalsstil, fruktträd och bärbuskar på den stora gräsmattan och en del perenner i smala rabatter längs huset. Röda klätterrosen ”Flammentanz” täckte balkongen på baksidan och en Jackmanklematis växte på västra gaveln. På framsidan gick en plattgång snett från den lilla parkeringsytan fram till ingången, med röda floribundarosor i smala rabatter. Av befint-

Gränserna mellan tamt och vilt, önskat och oönskat, ser olika ut i olika trädgårdar. Här välkomnas det vildvuxna, och flera arter skördas som medicinalväxter.

liga växter behöll vi en nästan enkel röd pion, en jätteplanta *Helleborus niger*, kaprifol i mängd, massor av påskliljor, pingstliljor och scilla, lila bollök, rosa höstflox och söder om skogspartiet, ett buskage med lila bondsyrener (DAG F 1530).

För den som är intresserad av att bevara gamla växter och historiska spår i trädgården kan det kännas konfliktfyllt om det inte är praktiskt möjligt att bevara allt. En av våra informanter, som tagit över en nästan 70-årig trädgård efter de ursprungliga ägarna, berättar bland annat om ett vildvuxet buskage på ena sidan av huset:

Det gick ju inte att beskära, det gick nästan inte att förnya dem för de var ju så här stora i botten och så var det ju blad längst upp och helt dött där nere. Det är klart man kanske hade under en jättelångsiktig plan kunnat beskära dem och få fram dem igen, men det, jag tror... Så mycket av det fick ju gå, men vi har sparat så mycket av det som vi har kunnat. Jag tycker ändå det finns en charm i det liksom att det har funnits här, det blir också lite historia (Intervju 9).

Ibland hänger trädgårdens förändring ihop med andra saker i livet. Det är exempelvis inte ovanligt att man planterar ett träd till

minne av ett barns födelse eller en släktings bortgång (Hagström & Sjöholm 2007). Växter kan också bära på minnen genom att de kommit som gåva, delats med vänner och bekanta eller är inköpta på särskilda platser.

Bevarande kan också vara en fråga om estetiska och ekonomiska aspekter, för en gammaldags trädgård kan ses som en tillgång när hus och trädgård ska överlätas eller säljas. Det är dock inte alls säkert att trädgårdens nya ägare uppskattar det man själv vårdat och byggt upp. Ägarbyten är en av de situationer där föreställningar om vad som är önskvärt eller inte ofta ställs på sin spets.

Kultiverad natur?

Huruvida en trädgård kan betraktas som natur råder det delade meningar om bland våra informanter. I våra närstudier i villaträdgårdar har vi noterat att olika och ibland rentav motsägelsefulla förhållningssätt till det man kallar naturen tycks existera sida vid sida. Den amerikanske författaren Michael Pollan har i sin bok *En andra natur* (2000) diskuterat den moderna, västerländska människans förhållande till naturen mot bakgrund av sina egna erfarenheter av trädgårdsodling. Det är svårare och viktigare, menar Pollan, att hitta ett etiskt förhållningssätt till naturen när man handgripligen deltar i den, som i trädgården, än när man på avstånd betraktar en ”orörd” vildmark. I trädgården är det knappast rimligt att hävda att naturen alltid mår bäst om inte människan lägger sig i. ”Trädgårdsodlare brukar inte vara naturromantiker” och de ”anser sig ha rätt att gräla på naturen med dess ogräs, oväder och skadedjur”, konstaterar Pollan (2000:190ff, jfr Saltzman 2001).

Många forskare har pekat på det problematiska i att se natur och kultur som väsensskilda sfärer, eftersom detta synsätt leder oss att tänka på ting, växter, människor, idéer med mera som tillhöriga den ena eller andra av dessa kategorier. Detta begränsar våra möjligheter att se och förstå de relationer och pro-

cesser som rör sig mellan eller omfattar både ”natur” och ”kultur”, menar forskare som David Harvey (1996), Sarah Whatmore (2002), Bruno Latour (2004) och Donna Haraway (2008). Ordet natur är dock fast rotat i det västerländska samhällets kunskapstradition och även i vår allmänna förståelse och beskrivning av landskapet vi lever i och brukar. När vi diskuterar begreppet natur och ifrågasätter dess gränsdragningar, är vi därför medvetna om att detta ord inte utan vidare låter sig hotas eller ersättas. Vårt material bekräftar att begreppsparet natur/kultur är en stark tankefigur och en viktig del av många människors förståelse av sin vardagliga verklighet, inte minst i trädgården.

En central fråga i vårt projekt har varit hur natur och kultur betraktas och konstrueras i villaträdgården. Bland trädgårdsodlare finns onekligen vitt skilda uppfattningar om i vad mån naturen i trädgården kan och bör kultiveras och tämjas. Vissa typer av trädgårdar kan ses som en manifestation av människans kontroll över naturen (Pollan 2000). Andra trädgårdsägare strävar efter att skapa en miljö med naturen som förebild, som en av våra informanter:

Målet är en naturlig trädgård, som naturen själv. Här finns inga raka linjer. Allt stoppas ner där det finns en bit öppen jord och får växa till sig där. Det är svårt ska jag tala om, mycket svårare än att dra raka linjer, och jag tycker jag fått en underbar ”natur” här. Ogräset måste man förstås hålla efter och gräset måste klippas (LUF M 25977).

Det är ett livskraftigt ideal inom trädgårdsodlingen att trädgården ska efterlikna naturen (Cooper 2006), och här uppstår många frågor om hur man rent konkret ska göra för att skapa en ”naturlig” trädgård. Ska man exempelvis gödsla eller inte gödsla, klippa eller inte klippa, föra in nya växter eller vårda det som redan finns eller som kommer av sig självt? Frågor om hur, och hur mycket, man ska tukta naturen får olika svar beroende på vem man frågar, och när. Det kan till och med vara så

I detta grönsaksland tillåts en del växtlighet som annars ofta klassificeras som ogräs. Här skördas exempelvis lök, bönor, sallad och rabarber, men också nässlor och maskrosknoppar.

att olika uppfattningar och ideal står mot varandra inom samma familj och trädgård:

Pappas idé om trädgård var snarare influerad av franska slottsparker än av engelska cottage gardens. Skogen skulle bort och marken kultiveras. /---/ Att i en trädgård använda sig av den lokala floran var honom också helt främmande, trots att han var kunnig botanist. Kultiverad mark uppfattades fortfarande som motsatsen till natur. /---/ Mamma gjorde inte samma boskillnad mellan ”natur” och ”kultur” som pappa. En viltväxande mossippa på tomten fick hjälp att fröså sig och skydd mot rådjuren (DFU 39709).

Under senare år har trädgården allt oftare uppmärksammats som en viktig plats för biologisk mångfald, där mycket kan göras för att gynna vilda växter och djur (t.ex. Baines 2000, Gaston et al. 2007, van Heezik et al. 2012). En del av våra informanter hävdar visserligen mycket bestämt att trädgård inte är natur, men gränserna för vad som uppfattas som natur och kultur är flytande. Flera brottas i sina svar med frågor som kan sägas vara av närmast filosofisk karaktär, om var naturen börjar och slutar. På motsvarande sätt kan det vara svårt att avgöra var gränsen går för vad

som är en trädgård och vad som inte är det. För vad krävs egentligen för att en tomt ska bli en trädgård? Även här finns många möjliga svar. Exempelvis kan den som bor på en ”naturtomt” i vissa fall betrakta denna som allt annat än en trädgård och i andra fall som en ytterst raffinerad trädgård. Klippblock, stora träd, en liten bäck eller en naturlig damm är företeelser som många trädgårdsägare ser som åtråvärda inslag i en trädgård och en hel del arbete och pengar läggs också på att införliva eller efterlikna sådana i miljöer där de saknas (Björkman 2012, Londos 2004). För andra är naturinslagen i trädgården något som bara råkar finnas där som minnen från en annan tid. En meddelare minns hur hon som barn lekte affär vid några stora, släta stenar under de gamla ekarna på föräldrahemmets tomt, ”där största delen hade fått förbli som den var när den var slätteräng och kohage” (DAG F 1212). I andra svar markeras en tydlig gränsdragning mellan mer ”naturliga” och mer ”kultiverade” delar av trädgården.

Några ord om naturen omkring mitt hus. Jag har en blandad tomt på drygt två tusen kvadratmeter. En del är vildvuxen, en större del är gräsmatta och ra-

batter. Vi lämnar den tuktade delen åsido och tittar på vad naturen kan erbjuda på den del, som mer eller mindre får sköta sig själv. Där växer al, alm, ask och björk, och runt en ask slingrar en enorm murgröna cirka tio meter uppför stammen. /---/ Jag tycker, att det är trevligt med en sådan variation på naturligt och kultiverat område, speciellt som det är mitt hem (DAG F 1210).

I svaren på frågelistan *Naturen för mig* är det påfallande många som väljer att berätta om upplevelser och erfarenheter av naturen som de kan ta del av alldeles inpå knuten, i den egna trädgården (Saltzman & Sjöholm 2014). Dessa berättelser handlar ofta om att handgripligen konfronteras med det som växer, gror och lever i trädgården men också om att bara vara och njuta av mångfalden. En av dem vi intervjuat beskriver en större förändring av trädgården som innebar att den ena sysslan, att klippa gräs, efter ett antal år övergick i den andra, att rensa ogräs, när hon ersatte gräsmattan med ett antal stenpartier. Ogräsrensning bekymrar henne inte så mycket, men gräsklippning tyckte hon var jobbigt. Hon talar om strategier för att slippa rensa så mycket; hon låter växterna breda ut sig för att täcka jorden:

Det är mer jobb med en gräsmatta än vad man tror. Alltså om man vill ha en fin. Och det ville jag ju, naturligtvis. Ja. Så jag klippte den, och räfsade den, klippte den igen och så borstade jag med en [hörs ej] (skratt). /---/ Så det var rätt jobbigt faktiskt, men det här är inte mycket jobb. Nu rensar jag ogräs. /---/ Och sen, blir det så mycket växter så att det döljer, det kommer inget ogräs upp. För att det, jag vill ha det. Att det är så, tätt (Intervju 1).

Gräsmattan är en tacksam utgångspunkt för att belysa föreställningar om natur och kultur i trädgården. Huruvida gräsmattan är lättskött eller inte finns det i vårt material många utsagor om och det blir uppenbart att det är en fråga om ambitionsnivå. Gräsmattan är för många en tydlig symbol för det kultiverade i trädgården, vilket inte är något specifikt för svenska förhållanden. De förefaller ha en sär-

skild betydelse i trädgårdar i många delar av världen. Om detta skriver bland andra geografen Paul Robbins (2007), som placerar gräsmattan i ekologiska, ekonomiska och sociala sammanhang. Även Michael Pollan (2000) diskuterar gräsmattan i en amerikansk kontext, och Russel Hitchings (2006) har närt studerat gräsmattans roll i några privata trädgårdar i Storbritannien. Många informanter talar, utan att direkt få frågan, om underhållet av gräsmattan och en del framhåller den ogräsfria och välklippta gräsmattan som ett ideal. För dem är det inte nog att den är grön. Den skall också vara enhetlig och vältrimmad, det vill säga under sträng kontroll. För andra är det särskilda ogräs som maskrosor, klöver och mossor som är det huvudsakliga problemet. Men det finns också de som ser det på ett helt annat sätt: ”Vi är ju till och med liksom lite Japan-nördar här, så vi tycker det är rätt snyggt med mossor”, säger en informant (Intervju 2), vars inställning dock är relativt ovanlig i vårt material.

En del lägger igen rabatter och grönsaksland för att utvidga gräsmattan, inte sällan med hänvisning till barnens behov och aktiviteter: ”Vi ville ha större gräsmatta för barnens skull. Från början fanns det bara två små gräsplättar. Därför drog vi upp alla bärbuskarna, tog bort en gång och ett grönsaksland”, skriver en av dem som svarat på frågelistan *Trädgården* (LUF M 26211). Den privata trädgården förändras således genom anpassning efter olika skeden och händelser i ägarens familjeliv. En liten gräsmatta kan förstöras när barnen kommer och krympas igen när de vuxit upp, och tiden för en mera art- och formrik trädgård finns. Då kanske kraven på den tidigare slitna och tufsiga gräsmattan ökar, och med hjälp av rensjörn, gräsklippare och gödselgivor ges den en ny och jämn lyster. I andra lägen kan trädgårdsinnehavaren föredra att snarare släppa kontrollen över gräsmattan, som exempelvis en av våra meddelare, som samlar vilda växter för ”den del av gräsmattan jag nu vill låta utvecklas till äng”. Hon be-

skriver med entusiasm hur blåklocka, käringtand och natt och dag nu pryder den tidigare gräsmatteytan. Dessutom konstaterar hon att ”arbetet med en gräsmatta minskas genom att en bit får bli äng och bara slås på sensommaren med lie” (LUF M 26194). Att bjuda in ängsvegetation på gräsytan kan ses som att släppa lite grann på kontrollen och istället samarbeta med naturens dynamik och mångfald.

Tid och förändring i trädgården

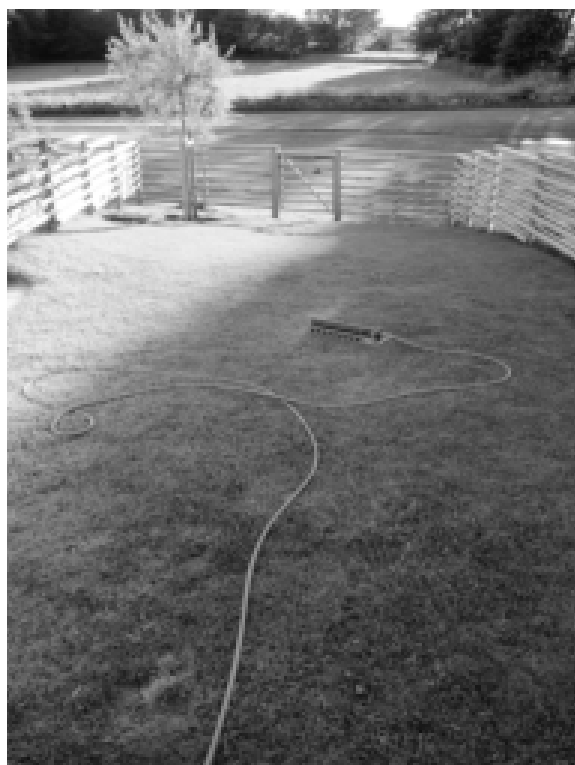
Ett ofrånkomligt inslag i alla trädgårdar är att de rymmer förändring och rörelse över tid. En del av dessa rörelser är snabba, några leder till en påtaglig förändring, medan andra är långsamma och obemärkta, som när träd växer och arter breder ut sig. Ibland vandrar växter in av sig själva, som välkomna tillskott eller oönskade ogräs. Vissa sådana rörelser kan sägas vara ”osynliga”, då de kräver en förklaring för att bli synliggjorda (Saltzman & Sjöholm 2013a).

Varje dag kan jag njuta av naturen i min inte alltid så välskött trädgård. Ibland kan man tydligt se hur det växer och förändras från dag till dag men ibland blir man hemmablind och ser inte förändringen på flera veckor. Är man bortrest en vecka syns det ju tydligt när man kommer tillbaka att det händer ganska mycket på kort tid. Trädgården visar också så tydligt att naturen lever sitt eget liv (LUF M 25943).

Trädgårdens förändring är en komplex process som i sig rymmer många olika, sinsemellan sammantvinnade, rörelser över tid; här kopplas dygnets och årets cykler, materialflöden och biokemiska processer som växande, mognad och nedbrytning samman med beslut och vägval av såväl mänskliga som icke-mänskliga aktörer. Socialantropologerna Tim Ingold och Gísli Pálsson har i boken *Bio-social Becomings* (2013) argumenterat för att alla organismer, mänskliga och icke-mänskliga, inte bör ses som avgränsade enheter (*beings*), utan som biosociala ”tillblivelser” (*be-*

comings) av relationell, materiell och föränderlig natur. Allt liv, menar Ingold, har det gemensamt att det är såväl socialt som biologiskt. Dessa perspektiv styr vår uppmärksamhet bort från vad individer och objekt *är*, och hjälper oss att i stället uppmärksamma vad de *gör* i en värld präglad av materiella flöden och rörelser (Ingold 2013:8). Levande organismer, såväl människor som exempelvis växter, borde alltså med detta perspektiv bäst förstås i termer av förändring och växande snarare än som ”färdiga”, klart avgränsade individer.

Vårt insamlade material rymmer många berättelser som vittnar om att trädgården är en plats där människors och andra organismers rörelser och inneboende föränderlighet på olika sätt tvinnas samman. Informanterna reflekterar över olika aspekter på tid och förändring, bland annat i samband med vardagliga ritualer och rutiner, som den dagliga run-

Några av våra meddelare vittnar om att trädgård kan vara stressande om man upplever ”att gräsmattan måste vara välklippt och lite ogräs är förskräckligt” (LUF M 26219).

dan i trädgården, där man dag för dag och vecka för vecka kan följa det som växer, blommar och så småningom vissnar. I vår del av världen är årstidernas växlingar en grundläggande beståndsdel i upplevelsen av trädgården, och årstidscyklerna betonas ofta i beskrivningar av säsonganknutna trädgårdsysslor. Några beskriver hur det hör till att varje vinter mata småfåglar och ekorrar, medan andra har som tradition att hämta juldekorationer i trädgården. Men för de flesta vill trädgården under vintern, ibland under ett täcke av snö, och trädgårdsodlaren kan ägna sig åt att planera nästa års trädgårdsprojekt. När våren sedan äntligen kommer kan resultatet av förra årets insatser visa sig:

I höstas satte jag lökar för första gången och det har varit roligt att se alla pärlhyacinter och tulpaner som poppat upp. Jag gillar att rensa ogräs, där finns det hur mycket som helst! Det tar aldrig slut och är på något sätt meningslöst men jag njuter! Att dra upp ur jorden, att det blir fint, luktar friskt på något sätt. Jag klipper lite buskar och bär grenar ner till vattnet där vi sedan eldar när det är vindstilla (LUF M 25935).

Denna informant framhåller hur hon njuter av det ”meningslösa” i ogräsrensningen, och för många trädgårdsodlare verkar de till synes meningslösa sysslorna i en trädgård kunna erbjuda en alldeles särskild slags mening. Man rensar, ogräset växer, man rensar igen, det tar aldrig slut, men just därför blir det betydelsefullt. De repetitiva göromålen i trädgården blir ett sätt att anknyta till naturens cykler och processer. Trädgården och det som växer i den är i ständig förändring, vilket påminner om de sammanhang av liv, växande, åldrande och död som vi alla är del av.

Många informanter skrattar igenkännande när vi frågar om ogräs. ”Det är ju ett evighetsjobb. Så nu struntar jag i dem, nu klipper jag gräsmattan innan de hinner fröa /---/. Men det går ju inte att bli av med dem, helt enkelt” (Intervju 3). Att rensa ogräs är något man bara gör och som man förväntas göra. I

vårt material finns många beskrivningar av olika slags ogräs liksom strategier för att försöka slippa, något vi återkommer till i nästa avsnitt. Vissa växter växer för mycket och den där magiska gränsen mellan för lite och för mycket aktualiseras för många och visar att trädgård definitivt inte är något oföränderligt. En del berättelser handlar också om misstag man gör och har gjort. ”Det är lite problem med det här valnötsträdet för vi vill ju jättegärna ha kvar det men det växer, det är för stort. Vi vet inte riktigt hur vi ska göra. Men det ger ju mycket frukt” (Intervju 4). Träd och buskar blir större än man tänkt sig, en häck svårare att klippa än förväntat eller blir till och med en oplanerat ogenomtränglig grön vägg. Några beskriver också hur relationer mellan växter förändras, exempelvis när nya växter planteras och när gamla försvinner. En del får ”ny livsluft”, som en meddelare som följt sin trädgård i drygt 40 år formulerar det. Det framkommer i hennes svar hur medveten hon är om växternas olika roller och funktioner, när hon konstaterar att en del ”tar mycket plats och är inte speciellt vackra, men oumbärliga heta sommardagar när inte markis och magnolia hjälper på terrassen” (LUF M 26236).

Ett sätt att hantera växter som spridit sig mer än önskvärt är att dela med sig till andra. Trädgården kan för många trädgårdsägare ses som ett socialt projekt, där bytessystem är ett viktigt inslag (Saltzman & Sjöholm 2015, jfr t.ex. Belk 2013). Idag kan privatpersoner köpa och sälja sticklingar, fröer och delade perenner såväl på ”växtloppis” som över internet. Att handla och byta växter med varandra är inget nytt men omfattningen och möjligheterna är idag fler och engagerar inte bara specialister.

Samexistenser och sammandrabbningar

I trädgårdsodling är det tydligt att människor och andra organismer samspelar och gynnar varandra. Samtidigt kan man säga att trädgården skapas både genom förädling av och

En strategi i kampen mot ogräset: Den tjocka presenningen under stenarna ligger på plats för att kväva kirska-len, och ”det är ju flera års projekt”, konstaterar trädgårdsinnehavaren (Intervju 10).

kamp mot naturen. Som vi sett kan ordet natur i en och samma trädgård exempelvis avse en särskild del av trädgården, ett estetiskt eller miljömässigt ideal, det kan vara ogräs och ohyra som hotar odlingarna men samtidigt också en föreställning om ett större sammanhang som trädgården ingår i. En av de många frågor som trädgårdsodlare ställs inför är hur mycket man ska styra och ordna i sina odlingar. Ibland är det självklart vilka växter som ska vårdas och vilka som ska rensas bort, men detta kan också vara en fråga där tycke och smak är olika.

Jag låter växterna etablera sig där de trivs och ger katten i om de står i prydliga rader eller ej. Somliga flyttar in alldeles av sig själva – renfana och fingerborgsblomma har jag aldrig sått eller planterat, men det finns i alla fall (LUF M 26033).

Många förknippar trädgårdsodling med drömmar om det goda, enkla livet ”nära naturen”. Men i praktiken kan naturen också upplevas som motspänstig och trädgårdsarbetet kan vara en regelrätt kamp. Det är inte helt ovanligt att trädgårdsinnehavare använder krigsmetaforer i sin beskrivning av kampen mot ogräs. En meddelare som haft sin träd-

gård i knappt ett år berättar livfullt om ”slaget om hallonlandet”:

Med mod i barm begav vi oss in i slagfältet, och medan högen av fallna motståndare reste sig bakom oss, mötte jag till slut fiendens befälhavare, General Rot! Jag utmanade honom i tvekamp, men Nässlorna är ena sluga typer. /---/ Nåja. Somliga av de där hallonen är ändå dubbelt så långa som jag, och försöker ta sig över gränsen till det framtida Jordgubbslandet, vilket jag inte kan vara alltför överseende med... Därför har jag utsett Sheriff Sekator till upprätthållare av den allmänna ordningen (DFU 39628).

Villkoren för vad som välkomnas och vad som ses som ett hot i trädgården bestäms genom kulturella och sociala processer. Detta blir särskilt tydligt i fall där grannar har olika förhållningssätt till exempelvis till kirska eller spansk skogssnigel, som kan sprida sig snabbt och inte bryr sig om fastighetsgränser. Det gäller också att lära sig vilka arter som kanske trivs lite för bra i den egna trädgården. För en informant handlar det om körvel och oregano: ”Körveln får man vara lite kärv emot, annars ockuperar den hela trädgården liksom oreganon (kungsmynnta), men oj vad

fjärilarna tycker om den sistnämnda” (LUF M 26033).

Många beskriver att de har någon slags växt som dyker upp lite här och där, ofta ganska mycket, och som de är osäkra på vad för växt det är, var den kommer ifrån och hur de ska hantera den: ”Det är något som kommer av sig själv, kommer massor med sådana, jag vet inte vad det är för något, /---/ ja sådant här kommer hela tiden, sådant får man slita bort” (Intervju 4).

För det mesta beskrivs oväntad och gränslös spridning vara av ondo men ibland som något man förundras över och till och med tar tillvara. I det här sammanhanget är det särskilt intressant att reflektera över företeelser som ”ogräs” och ”främmande arter”, och det är också något som flera av våra informanter gör. Det är inte minst i dessa sammanhang som krigsmetaforerna används, till och med av informanter som annars gärna tar tillvara på självsådda växter eller till och med själva sår sådant som många andra betraktar som gränslöst. Vad som betraktas som ett ogräs i en trädgård kan vara mycket välkommet i en annan. Kirskål är ätlig, liksom till exempel nässlor som trivs i en del trädgårdar. En informant berättar om hur hon gör trädgårdens nässlor till säsongens delikatess och även lägger in maskrosknoppar som kapis (Intervju 2).

Det är inte givet vad som får lov att växa i trädgården, inte ens för dem som annars talar mycket för det de kallar ”det naturliga”. En kvinna som vi har intervjuat och besökt flera gånger talar till exempel om humle ”som finns överallt så man håller på att bli galen”. Dessutom tar hon och hennes man bort giftiga växter, inte minst för barnens skull: idegran, fingerborgsblomma med flera. De tar i gengäld tillvara en hel del av det som andra informanter svär över, exempelvis maskrosor, brännässlor och mjölkört/rallarros. Så här säger hon om kirskål i den egna, annars ganska vildvuxna trädgården:

Kirskål har jag varit förste bekämpare av, i detta området. Jag har tagit bort all *deras* kirskål, *deras*

kirskål och *deras* [pekar mot granntomter]. Så den gillar jag inte. För den tar över så mycket. Maskrosorna har jag inget emot för de är ju hälsosamma och bra. Det är egentligen kirskålen också men den tar över så mycket (Intervju 8).

I citatet ovan ser vi att det finns nyanser även i det vildvuxna. Ett annat exempel ger en meddelare som bejakar stockrosornas frösättning i trädgården: ”Längs husväggen (en hopplös plats för odling!) har numera etablerat sig en ganska trevlig koloni av stockrosor. De sköter också förnyelsen själva på ett förtjänstfullt sätt, man får bara rycka upp de plantor som kommer upp på omöjliga ställen” (LUF M 26236). Några informanter visar växter de tycker om men som de inte har en aning om var de kommer ifrån. En berättar om hur hon samlar frön och gräver upp och tar hem ”smitare” som hon hittar utanför andras tomter (jfr Phillips 2013). Ytterligare andra berättar om växter i den egna trädgården som breder ut sig. Ett exempel på en växt som kan betraktas som både ogräs och prydnad är knölklockan, en blåklocksart som sprider sig med underjordiska utlöpare:

Jag har svårt att bestämma mig för om den är en vacker blomma som får fortsätta att trivas där eller ett utomordentligt besvärligt ogräs som knappt går att utrota. Det slutar nog med att jag åtminstone försöker avgränsa utbredningen (LUF M 26236).

Under ett antal av de besök och rundvandringar vi gjort i våra informanters trädgårdar har vi hamnat i diskussioner om huruvida en växtart skall betraktas som ett ogräs eller inte. Några har passat på att fråga oss om specifika växter som de varit osäkra på, och undrat om det är ”något man kan vilja ha” eller ett ogräs (Intervju 5). Som forskare blir vi i sådana situationer påmind om att vårt samspel med informanterna ofrånkomligen påverkar vad som sägs under intervjun och kanske även informanternas förhållande till sin trädgård (jfr Ryen 2004). Hos en av våra informanter frodades knölklockan kring en ros, vilket vi kommenterade. Det visade sig att informan-

ten, som just berättat om sin intensiva kampanj mot ett annat ogräs, kirskål, inte kände till att detta var knölklocka. Till följd av att vi uppmärksammade henne på knölklockans närvaro i trädgården fick hon ytterligare en fiende att bekämpa.

En del växter blir gränslösa, och till och med invasiva om de tillåts växa på en plats där de trivs. I exempelvis Australien är spridning av invasiva, främmande växtarter ett allmänt erkänt problem (Atchison & Head 2013, Head 2014), medan det i de skandinaviska länderna inte uppmärksammas i samma omfattning (Qvenild 2013). Såväl i Sverige som i Europa i övrigt har många växter som visat sig invasiva spritts genom odling i privata trädgårdar. Inom EU har man dock börjat arbeta med en lista över invasiva arter (EU-förordning 1143/2014). Enligt det Europeiska nätverket för invasiva arter, NOBANIS, finns i februari 2016 totalt 389 kända invasiva arter i Sverige (www.nobanis.org). Naturvårdsverket i Sverige har inspirerats av den ”svarta” lista som sedan 2010 finns i Norge (Qvenild et al. 2014). Bland de växter som finns med på listorna och som nämns och odlas av våra informanter finns lupin, praktlysing, syren och fläder. En meddelare begrundar fläders utbredning i närområdet som ett tecken på en mer övergripande förändring i landskapet:

Tycker att fläderbuskarna är att betrakta som ogräs. De finns överallt. Ett par har jag format till vackra träd. När vi flyttade in i mitten på 1970-talet fanns det inte en fläder i närområdet. Vi fick åka ner till Hjärnarp för att plocka blommor till saften. Dess spridning, liksom spridningen av hundkex och vecketåg är väl de mest oroande förändringarna av växtligheten under våra 36 år på Hallandsåsen (LUF M 26203).

Här lyfts en förändringsdimension som annars inte så många av våra informanter talar om: generella förändringar i floran och landskapet, som kan vara både lokala och globala. Genom att människan är delaktig i att sprida

såväl önskade som oönskade växter, inte sällan i organiserad form, blir växtlighetens expansion och rörelser också en kulturell och social fråga. Sådana rörelser kan tolkas på flera olika sätt. I boken *The New Wild: Why Invasive Species Will Be Nature's Salvation* av den brittiske författaren Fred Pearce (2015) framförs en mer positiv tolkning av ”hotet” från invasiva växter, som författaren menar i själva verket kan bli vår räddning. I en föränderlig värld med många hot hängande över ömtåliga, inhemska arter skall vi vara glada över dem som visar livskraft oavsett vilken bakgrund de har, menar Pearce.

Flera av meddelarna berättar om hur de välkomnar den vilda naturen, även i form av olika slags djur, i den egna trädgården. Såväl växter och vilda djur i trädgården kan ibland uppfattas som vad Donna Haraway (2008) benämnt ”sällskapsarter” (*co-species*). En meddelare berättar att hon tycker om att sitta och titta ut genom vardagsrumsfönstret på rådjuren som kommer om vinterkvällarna och äter från fågelbordet, men att hon längre fram på våren schasar bort samma rådjur när de vill äta upp hennes tulpaner. Vad som är välkommet kan alltså variera med tid och situation, vilket är ytterligare ett exempel på hur mångsidig och motsägelsefull vår relation till det vi kallar naturen kan vara. I vissa fall kan planer och drömmar för trädgården på ett mycket konkret sätt ruineras av fyrbenta besökare:

Häromdagen när jag skulle slå upp något i vår gamla trädgårdsbok hittade jag min mans överkryssade anteckningar om det som skulle ha blivit vår fruktträdgård. Äppel- och plommonträd inköptes 1987 och 1988: Reine claudes, victoria, gyllenkroks, transparang blanch, silva, oranic, lobo, cox pomona, åkerö. Två gånger om förstörde älgen hela härligheten utom ett sargat plommonträd vars stam blivit välgnagd under den gångna stränga vintern (DAG F 1229).

Ett par informanter talar med värme om fåglarna som de matar: ”De lämnar tillbaka det de har fått på vintern, [genom] att de tar odju-

ren eller skadeinsekterna på sommaren” (Intervju 7). Detta synsätt, att fåglar och människor hjälper varandra i trädgården, speglar en inställning som vi mött hos flera trädgårdsodlare. I det vardagliga umgänget med andra organismer, såväl djur som växter, i trädgården verkar många uppleva samhörighet och samverkan som sträcker sig över artgränser.

Växter och andra i samspel

Trädgården beskrivs inte sällan som en sinnbild för människans möte med och kultivering av naturen, men som vi visat i den här artikeln överskrids ständigt försöken att upprätta och befästa gränser mellan natur och kultur. Med utgångspunkt i våra informanternas berättelser kan vi konstatera att den egna trädgården idag är en viktig plats för många människors kontakt och interaktion med växter, djur, företeelser och platser som de i sin vardag definierar som natur. Att räfsa löv, rensa ogräs och beskära träd kan ses som konkreta sätt att kontrollera naturen genom att skapa och upprätthålla en viss ordning. Det människor lärt sig att betrakta som natur är något som i trädgården ständigt – i högre eller lägre grad – sköts och formas, men samtidigt låter det sig inte helt kontrolleras. Genom att titta närmare på hur våra informanter berättar om växter och andra beståndsdelar i trädgårdens mikrokosmos har vi fått en inblick i hur människor i ett viktigt vardagligt sammanhang förhåller sig till komplexa förändringsprocesser som möjligen bäst kan förstås i termer av gränsoverskridande biosocialt liv.

Människors förhållningssätt till och värdering av växter och andra levande organismer i trädgården är ofta oreflekterade i det vardagliga trädgårdslivet. Synen på vad som är önskat och oönskat, liksom vad som är för stort, för mycket, för skadligt, för vilt eller för expansivt, uttrycks tydligt i den enskilde trädgårdsinnehavarens odlings- och skötselpraktik, men kläs mera sällan i ord. När en trädgårdsinnehavare ombeds att berätta om sitt liv

med trädgård, exempelvis i en frågelista eller under de samtal som förts under vårt fältarbete, kan emellertid sådana värderingar och synsätt lyftas fram och verbaliseras. Vårt material speglar i första hand människors perspektiv på de artöverskridande samspelsprocesser som äger rum i trädgården. Växters och andra icke-mänskliga aktörers ingång i detta samspel är svårare att komma åt, åtminstone med kulturanalytiska metoder. Vi menar dock att det är viktigt att uppmärksamma trädgårdens icke-mänskliga organismer inte bara som objekt utan också som agerande subjekt, för att kunna förstå de komplexa processer som enligt Donna Haraway (2008) kan beskrivas i termer av samtillblivelse (*becoming with*). Med stöd av Tim Ingolds tankar om biosociala tillblivelser (2013) ger detta, menar vi, ett intressant perspektiv på samspelet i trädgården. Med en kombination av Haraways och Ingolds perspektiv skulle den avancerade interaktionen mellan människor och organismer av olika slag i trädgården kunna beskrivas och förstås som *biosociala samtillblivelser*.

Vi har i den här artikeln särskilt fokuserat informanternas perspektiv på hur växtlighet rör sig inom och mellan trädgårdar, och berört spridning och tillväxt som rörelser i tid och rum. Växtlighetens inriktning på rörelse och spridning innebär för odlaren att skötselarbetet aldrig kan ta längre pauser utan att naturen tar ett steg framåt över det önskvärda gräns. Trädgårdsinnehavarnas berättelser visar att kategorier som natur och kultur i dessa sammanhang är mycket relativa. I många trädgårdar bejakas naturen, inte minst i form av växter och djur, men ges samtidigt gränser inom vilka den får finnas och verka. Gränssättningen handlar dels om att tukta och hålla den växtlighet som förts in eller som accepterats i schack, dels om att trycka tillbaka och om möjligt utrota de växter och djur som betraktas som icke önskvärda. Trädgårdsskötsel handlar till stor del om att hantera och försöka kontrollera naturens krafter och dynamik.

Vi menar således att trädgården kan betraktas som en viktig plats för upplevelse och laborativt hanterande av naturen, men samtidigt kan vi konstatera att olika uppfattningar finns bland informanterna om huruvida naturen är närvarande i deras trädgårdar. Vi har också sett exempel på växter som av vissa trädgårdsinnehavare betraktas som värdefulla och vackra medan de av andra bekämpas som ogräs, och kan konstatera att en förvildad trädgård kan betraktas antingen som ett misslyckande eller som ett ideal, beroende på betraktarens perspektiv. Vad som är önskvärt respektive inte önskvärt växlar inte bara från en trädgårdsinnehavare till en annan utan kan också skifta mellan olika familjemedlemmar och i den enskildes synsätt och praktik från tid till tid. Nyvunnen kunskap om en växt eller ett djur kan förändra en trädgårdsinnehavares förhållningssätt från en minut till en annan. Informanternas berättelser påminner oss alltså om den mångfald av strategier, tolkningar och överenskommelser som människor upprättar i relation till andra icke-mänskliga aktörer.

Katarina Saltzman, docent i etnologi

Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

Carina Sjöholm, docent i etnologi

Institutionen för service management och tjänstevetenskap
Lunds universitet

Allan Gunnarsson, universitetslektor

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Sveriges lantbruksuniversitet

Nyckelord: villaträdgård, trädgårdsväxter, natur/kultur, ogräs, biosocialt liv

Noter

- 1 I denna artikel utvecklar vi resonemang som vi även berört i några tidigare artiklar: Saltzman & Sjöholm 2013a med fokus på rörelse, 2013b som

diskuterar temat arbete och redskap, 2014 som ingår i dokumentationsprojektet *Naturen för mig*. Föreliggande artikel utgör en omarbetad version av ett kapitel i en kommande engelskspråkig antologi (Saltzman & Sjöholm 2016).

- 2 Projektet har genomförts under åren 2012–2015, och har finansierats av Vetenskapsrådet. Vårt material speglar i första hand situationen under 2010-talet, även om många av våra informanter berättar om sitt liv med trädgård i ett längre tidsperspektiv.
- 3 Samtliga foton är tagna av Katarina Saltzman och Carina Sjöholm.

Referenser

Arkivmaterial

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG): Svar på frågelistan DAG 20 *Naturen för mig* och DAG 22 *Trädgården*. Arkivserie F.

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU): Svar på frågelistan DFU 283 *Trädgården*.

Folkklivarkivet i Lund (LUF): Svar på frågelistan LUF 230 *Naturen för mig* och LUF 233 *Trädgården*. Arkivserie M.

Intervjuer, i författarnas förvar.

Litteratur

Adams, David, Michael Hardman, and Peter Larkham 2015: Exploring guerrilla gardening: Gauging public views on the grassroots activity. *Local Environment*. Vol. 20; No. 10.

Ahrland, Åsa 2005: *Den osynliga handen. Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. Diss. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Ambjörnsson, Ronny 2015: *Den hemliga trädgården. Om trädgårdar i litteratur och verklighet*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Andréasson, Anna 2007: *Trädgårdshistoria för inventerare*. Centrum för biologisk mångfald, Alnarp.

Atchison, Jennifer & Head, Lesley 2013: Eradicating bodies in invasive plant management. *Environment and Planning D: Society and Space*, 31.

Baines, Chris 2000: *How to Make a Wildlife Garden*. Frances Lincoln Publishers Ltd.

Belk, Russell 2013: You are what you can access: Sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research*. Vol. 67; No. 8.

- Bergquist, Magnus 1996: *En utopi i verkligheten. Kolonirörelsen och det nya samhället*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Bhatti, Mark, Church, Andrew, Claremont, Amanda Stenner, Paul 2009: "I love being in the garden": Enchanting encounters in everyday life. *Social & Cultural Geography*, Vol. 10; No. 1.
- Bhatti, Mark, Church, Andrew, Claremont, Amanda 2014: Peaceful, pleasant and private: the British domestic garden as an ordinary landscape. *Landscape Research*, Vol. 39; No. 1.
- Björkman, Lise-Lotte 2012: *Fritidsodlingens omfattning i Sverige*. Rapport 2012:8. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Bucht, Eivor 1997: *Public Parks in Sweden 1860–1960. The planning and design discourse*. Alnarp: Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Doctoral Thesis. Agraria 56.
- Börjesson, Agneta 2010: *Samla in mångfalden*. Verksamhetsberättelse för POM 2009. Uppsala: Centrum för biologisk mångfald. Rapport 2010: 11.
- Cooper, David Edward 2006: *A Philosophy of Gardens*. Oxford: Clarendon.
- Delshammar, Tim, Alexandersson, Erik, Qviström, Mattias, Jansson, Märith, Pálsdóttir, Anna Maria, Gunnarsson, Allan, Rännbäck, Linda-Marie & Rämert, Birgitta 2013: *Stadsodling – reflektioner och perspektiv från SLU Alnarp*. Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Alnarp. Rapportserie 2012:31.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: *Kulturanalysen*. Andra omarbetade upplagan, Malmö: Gleerups förlag.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2012: *Kulturanalytiska verktyg*. Malmö: Gleerups förlag.
- Ek, Sven B. 1990: *Kolonins sista strid*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Fangen, Katrine 2005: *Deltagande observation*. Malmö: Liber ekonomi.
- Flinck, Maria 1994: *Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tidens förlag/Torekällbergets museum.
- Flinck, Maria 1997: Trädgårdshistorisk forskning i Sverige. I: *Rig* nr 1–2/1997.
- Flinck, Maria 2010: "Det var en djungel!" Den heroiska berättelsen om trädgården. I: *Laboratorium för folk & kultur* 1/2010.
- Flinck, Maria 2013: *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Gaston, Kevin J., Fuller, Richard A., Loram, Alison, MacDonald, Charlotte, Power, Sinead & Dempsey, Nicola 2007: Urban domestic gardens (XI): variation in urban wildlife gardening in the United Kingdom. *Biodiversity and Conservation* 16.
- Grahn, Patrik & Ottosson, Åsa 2010: *Trädgårdsterapi: Alnarpsmetoden: att ta hjälp av naturen vid stress och utmattnings*. Stockholm: Bonnier Existens.
- Gunnarsson, Allan 1992: *Frukträden och paradiset*. Doktorsavhandling vid Institutionen för landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Gunnarsson, Allan 2004: Träd och trädgårdar som minne och myt. I: Berggren, Å., Arvidsson, S. & Hållans, A-M. (red.): *Minne och Myt – Konsten att skapa det förflutna*. Lund: Nordic Academic Press.
- Hagström, Charlotte & Sjöholm, Carina 2007: *Tankar om träd. En etnologisk studie av människors berättelser om trädets betydelse*. Lund: Lunds universitet.
- Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena (red.) 2009: *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Haraway, Donna Jeanne 2008: *When species meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harvey, David 1996: *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.
- Head, Lesley 2014: Living in a weedy future: Insights from the garden. *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning*, Vol. 27.
- Head, Lesley, Atchison, Jennifer & Gates, Alison 2012: *Ingrained. A Human Bio-geography of Wheat*. Farnham: Ashgate.
- Head, Lesley & Muir, Pat 2006: Suburban life and the boundaries of nature: Resilience and rupture in Australian backyard gardens. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 51.
- Head, Lesley & Muir, Pat 2007: *Backyard. Nature and Culture in Suburban Australia*. Wollongong: University of Wollongong Press.
- van Heezik, Yolanda M., Dickinson, Katharine J.M. & Freeman, Claire 2012: Closing the Gap: Communicating to change gardening practices in support of native biodiversity in urban private gardens. *Ecology and Society* Vol. 17; No. 1.

- formance: on actor network theory and the material pleasures of the private garden. *Social & Cultural Geography*, Vol. 4; No. 1.
- Hitchings, Russell 2006: Expertise and inability. Cultured materials and the reason for some re-creating lawns in London. *Journal of Material Culture*, Vol. 11; No. 3.
- Ingold, Tim 2013: Prospect. In: Ingold, T. & Pálsson, G. (eds.): *Biosocial Becomings. Integrating Social and Biological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingold, Tim & Pálsson, Gísli (eds.) 2013: *Biosocial Becomings. Integrating Social and Biological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakobsson, Anna 2009: *Experiencing landscape while walking: on the interplay between garden design, sensory experience and medical spa philosophy at Ronneby Spa*. Diss. Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Jonsson, Leif 1985: *Från egnahem till villa. Enfamiljshuset i Sverige 1950–1980*. Diss. Uppsala Universitet.
- Klein, Barbro 1990: Plotting boundaries and planting roots: Gardening in a multi-ethnic Swedish town. I: Ehn, B. et al.: Working papers on the organization of diversity in Sweden. Tumba: Sveriges invandrarinstitut och museum.
- Klein, Barbro 2003: Med svenska ögon – ett mångkulturellt odlingsområde 1990–2000. I: Becker, K. & Klein, B. (red.): *Stadens odlare. Fataburen 2003*. Stockholm: Nordiska museet.
- Klintborg Ahlklö, Åsa 2012: *Åkerns blomma. Trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Alnarp. Doctoral Thesis No. 2012:9.
- Kusenbach, Margarethe 2003: Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool. *Ethnography*, Vol. 4; No. 3.
- Landgren, Lena (red.) 1998: Nordisk trädgårdshistorisk forskning, presenterad vid Krapperupsseminariet 1997. Stockholm: Forum för trädgårdshistorisk forskning.
- Latour, Bruno 2004: *Politics of nature: How to bring the sciences into democracy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Larsson, Marie 2009: *Stadsdelsträdgård – plats för gemenskap och kreativa processer*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Alnarp. Doctoral Thesis No. 2009:40.
- Londos, Eva 1996: Vackert och vedervärdigt i vil-
laträdgården. I: Valeri, Renée och Nordström, Ingrid (red.) *Tycke och smak. Sju etnologer om estetik*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Londos, Eva 1998: *Trädgårdskonster: med utblick från höglandet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Londos, Eva 2004: Fem trädgårdar som samhälls-
spegel. I: Eva Londos (red.) *I skuggan av Gnosjöandan*. Jönköping: Jönköpings läns museum.
- McKay, George 2011: *Radical gardening: politics, idealism & rebellion in the garden*. 1st Frances Lincoln ed. London: Frances Lincoln Ltd.
- Midholm, Lina & Saltzman, Katarina (red.) 2014: *Naturen för mig. Nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet, Lunds universitet.
- Miller, Daniel (ed.) 2001: *Home possessions: Material culture behind closed doors*. Oxford: Berg.
- Möller, Lotte 1992: *Trädgårdens natur. Om den svenska och den engelska trädgården, om trädgårdar för barn, fjärlar och igelkottar, om humor och biskötsel, om tiden och förgängligheten samt om den gräsliga gräsmattan*. Stockholm: Bonniers.
- Nilsson, Bo G., Waldetoft, Dan och Westergren, Christina (red.) 2003: *Frågelist- och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Nolin, Catharina 1999: *Till stadsbornas nytta och förlustande: Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Stockholms Universitet.
- Nygårds, Lena & Leino, Matti Wiking 2013: *Klint Karins kälrot och Mor Kristins böna. Om frö-
uppropets kulturarv*. SLU.
- Oskarsson, Linnea 2008: *Att inventera perenner – en handledning*. Uppsala: Centrum för biologisk mångfald.
- Pálsdóttir, Anna María 2014: *The role of nature in rehabilitation for individuals with stress-related mental disorders: Alnarp Rehabilitation Garden as supportive environment*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Alnarp. Doctoral Thesis No. 2014:45.
- Pearce, Fred 2015: *The New Wild: Why Invasive Species Will Be Nature's Salvation*. London: Icon Books Ltd.
- Phillips, Catherine 2013: *Saving more than seeds*. Farnham: Ashgate.

- Pink, Sarah 2003: *Home Truths. Gender, domestic objects and everyday life*. Oxford: Berg.
- Pink, Sarah 2007: *Doing Visual Ethnography. Images, Media and Representation in Research*. Second edition. London: Sage Publication.
- Pollan, Michael 2000: *En andra natur. En trädgårdsodlares bildningsväg*. Stockholm: Prisma.
- Qvenild, Marte 2013: *Wanted and unwanted nature: Invasive plants and the non-native dichotomy*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.
- Qvenild, Marte, Setten, Gunhild & Skår, Margarete 2014: Politicising plants. Invasive alien species and domestic gardening. *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning*, Vol. 27.
- Ravn, Helle 2000: *Havetid: Den almindelige danske have – kulturhistoriskt set*. Rudkøbing: Langelands museum.
- Ravn, Helle 2011: *Gulerødder, græs eller granit: danske parcelhushaver 1950–2008*. Rudkøbing: Øhavsmuseet Langeland.
- Richardson, Tim & Kingsbury, Noël 2005: *Vista. The culture and politics of gardens*. London: Frances Lincoln.
- Robbins, Paul 2007: *Lawn people: How grasses, weeds, and chemicals make us who we are*. Philadelphia, Pa.: Temple University Press.
- Ryen, Anne 2004: *Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier*. Malmö: Liber ekonomi.
- Saltzman, Katarina 2001: *Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap*. Diss. Lund: Nordic Academic Press.
- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2013a: Gräva upp och klippa ner – liv och rörelse i villaträdgården. I *Proceedings from ACSIS conference I rörelse / On the move, Norrköping 11–13 juni 2013*. Norrköping: Linköpings universitet.
- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2013b: Trädgårdens arbete och redskap – klassisk etnologi i nya sammanhang. I: *ETN:LUF. Etnologisk tidskrift*. Lunds universitet, nr 8.
- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2014: Trädgård – kultiverad natur? I: Midholm, L. & Saltzman, K. (red.). *Naturen för mig. Nutida röster och kulturella perspektiv*. Institutet för språk och folkminnen, Göteborg, i samarbete med Folkklivarkivet, Lunds universitet.
- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2015: *Exploring the sustainability potentials of the private garden*. Cultures(s) in sustainable futures: theories, practices and policies. International conference in Helsinki, Finland, 6–8 May 2015.
- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2016 (under tryckning): Managing nature in the home garden. Head, L., Saltzman, K., Setten, G. and Stenseke, M. (eds.). *Nature, Time and Environmental Management: Scandinavian and Australian perspectives on peoples and landscapes*. Farnham: Ashgate.
- SCB (Statistiska Centralbyrån) 2008: Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2008. Örebro: Statistiska Centralbyrån, Enheten för byggande, bostads- och fastighetsstatistik.
- Sheridan, Dorothy, Street, Brian V. & Bloome, David 2000: *Writing ourselves: Mass-observation and literacy practices*. Cresskill, N.J.: Hampton Press.
- Shove, Elizabeth, Watson, Matthew, Hand, Martin & Ingram, Jack 2007: *The Design of Everyday Life*. Oxford: Berg.
- Shove, Elizabeth, Trentmann, Frank & Wilk, Richard R. (eds.) 2009: *Time, consumption and everyday life: Practice, materiality and culture*. Oxford: Berg.
- Stahre, Ulf 2014: *En stad för de många eller för de få. Om allmänningar, sociala rörelser och rätten till staden i det nutida Stockholm*. Stockholm: Atlas.
- Tenngart Ivarsson, Carina 2011: *On the use and experience of a health garden: Exploring the design of the Alnarp rehabilitation garden*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Alnarp. Doctoral Thesis No. 2011:89.
- Whatmore, Sarah 2002: *Hybrid geographies: Natures, cultures, spaces*. London: SAGE.
- Wilke, Åsa 2006: *Villaträdgårdens historia. Ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Winther, Ida Wentzel 2006: *Hjemlighed: kultur-fænomenologiske studier*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Åkerblom, Petter 2005: *Lära av trädgård. Pedagogiska, historiska och kommunikativa förutsättningar för skolträdgårdsverksamhet*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Uppsala. Doctoral Thesis No. 2005:77.

Elektroniska källor

www.nobanis.org

www.slu.se/pom

SUMMARY

Desired or Despised? Garden plants in-between nature and culture

In the home garden, people inevitably interact with a multitude of non-human actors, including plants. Home gardeners get involved with, and affect, the growth, life and death of other individuals through activities such as weeding and pruning. In this article, the authors discuss people's everyday interactions with 'nature' in their own gardens, with a specific focus on plants. Despite their rootedness, plants do move and are moved between different places in the garden, and from one garden to another. Some plants are particularly cherished and receive special attention and care, for example those carrying a specific history, e.g. from grandma's garden. While heritage plants and many other, are often deliberately moved in by the gardener, plants also have spreading seeds, winding roots and rhizomes, making it possible for species to move by themselves, within and between gardens. The same plant can in one situation be

highly desired, while in other situations despised as a fierce intruder that need to be controlled, and some gardeners describe their fight against specific weeds in terms of war.

The article is based on a transdisciplinary research project, examining the interactions between people, plants and other actors in contemporary home gardens in Sweden. With ethnographic methods and using cultural analysis as a lens, the authors discuss the complex and fluid microcosm of the home garden, where changes connected to annual and day and night cycles, as well as life cycles of individuals constantly get intermingled with decisions and actions of human and non-human actors.

Keywords: Home garden, garden plants, nature/culture, weeds, biosocial becomings